

Гаврилюк О. М.

ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ АСИМЕТРИЧНОСТІ ВІДНОСИН “РОСІЯ – УКРАЇНА”

Інформаційна безпека є національним інформаційним ресурсом для захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Інформаційна безпека виключає заподіяння шкоди у зв'язку з неповною, несвоєчасною і неточною інформацією, а також запобігає негативному впливові інформації чи поширенню інформації, забороненої або обмеженої законами країни для розповсюдження.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційний аспект, інформаційний суверенітет, інформаційний простір, інформаційні ресурси.

Україна активно й у значному обсязі використовує спільний з Росією інформаційний простір. Такий стан речей не тільки зумовлює значні вигоди, а й водночас породжує численні, до того ж досить актуальні проблеми. Причому серед останніх є підстави особливо наголосити на проблемі різного типу впливів, що цілеспрямовано або нецілеспрямовано здійснюються через інформаційний простір. Недооцінювання цього є надзвичайно небезпечною, аж до втрати національної державності, оскільки через інформацію формується громадська думка.

Окремим проблемам інформації, інформаційно-комунікативних систем, глобалізації цих процесів у контексті формування політичної системи суспільства, демократичної політичної культури, національного інформаційного простору присвячені дослідження вітчизняних науковців, зокрема В. Андрущенка, О. Антонюка, В. Бабкіна, О. Бабкіної, І. Бідзюри, В. Бебика, І. Варзара, М. Головатого, В. Горбатенка, Л. Губерського, Б. Калініченка, О. Картунова, В. Корнієнка, В. Кременя, А. Кудряченка, Є. Макаренко, А. Москаленка, В. Набруска, Г. Почепцова, Ф. Рудича, І. Слісаренка, С. Телешуна, М. Томенка та ін.

Аналіз наявних досліджень дає підстави для пошуку нових підходів і рішень у вивченні парадигм співіснування і впливу медійного середовища, національного інформаційного простору на суспільні процеси, формування демократичної політичної культури та ідеології, демократизацію суспільства. Зокрема, більшої уваги потребують проблеми політичної ролі національних засобів масової інформації (комунікації), їх місця в ідеологічному та владному просторі, у формуванні громадянського суспільства в Україні, виробленні

інформаційної культури та ідеології державотворення як умови існування повноцінного національного інформаційного простору, особливості становлення та еволюції власне національного інформаційного простору, його відповідного обстоювання в умовах глобалізації.

Метою дослідження є аналіз становлення та розвитку національного інформаційного простору України в контексті формування демократичної політичної культури українського суспільства.

Автор розглядає найтипівші форми російської інформаційної експансії в Україну. Найперше це поширення московських періодичних видань на терені України, зокрема центральних російських газет, коли російська преса домінувала повсюдно. У радянські часи московські часописи друкувалися на українських поліграфічних підприємствах і поширювалися місцевою робочою силою. Зі здобуттям Україною незалежності ця справа для Росії стала дещо тяжчою, оскільки за друк треба було чимало платити. І тоді російські видавці, використовуючи недосконале українське законодавство та поблажливість вищого українського чиновництва, пішли на хитрість: додавши до традиційної назви часопису слова “Україна” чи “в Україні”, реєстрували їх ніби українські підприємства. Таким чином на українському ринку з’явилися газети “Известия”, “Комсомольская правда”, “Аргументы и факты”, “Труд” і навіть “Московский комсомолец” з припискою “В Украине” чи просто “Украина”. Це їх і формально і по суті прирівнювало до вітчизняних видань, дозволяло на тих же умовах використовувати поліграфічні потужності, послуги зв’язку в Україні.

Друга типова форма експансії традиційна: завезення друкованої продукції безпосередньо з Москви – це і “Независимая газета”, і “Купеческое дело”, й “Экспресс-газета”, і багато інших. Але за всім цим стоїть продумана політика місцевих чиновників чи то із світоглядних, чи то із суто меркантильних міркувань [3].

Третя форма інформаційного проникнення в Україну – насичення національного книжкового ринку чужомовною продукцією. Московські ідеологічні стратеги точно визначили слабкі місця у світі українського книгодрукування і, користуючись свідомою позицією державного чиновництва, буквально заповнили державу різноманітною російськомовною літературою. Врахувавши дефіцит української дитячої книжки, українським дітям пропонується російськомовна продукція в яскравих обкладинках.

Четверта форма російської експансії в інформаційний простір України є внутрішньою, тобто тією, яка має досягти попередньої мети

зсередини, – заснування і видання української періодики російською мовою. Масив друкованих періодичних видань характеризується перевагою російськомовної преси.

Нарешті, п'ята, але чи не перша за значенням форма російської інформаційної експансії – завоювання українського телеб'єфу. Однак незважаючи на досить велику присутність в інформаційному просторі України недержавних телерадіомовних організацій, держава має значний вплив на його формування та відповідно на формування громадської думки, що створює потенційні можливості для маніпулювання суспільною свідомістю.

В інформаційному просторі України помітною є присутність телерадіомовних організацій зарубіжних країн. Програми російських телеканалів ОРТ, РТР, НТВ, ТВ-6 та інших приймаються майже на всій території України: безпосередньо (в східних областях) або шляхом ретрансляції через системи стільникового та кабельного телебачення. Крім того, окремі програми ОРТ, ТВ-6 транслюються телеканалами “Інтер” та ін. Українські мовники транслюють програми окремих російських радіостанцій, наприклад “Русское радио”. Як засвідчили опитування, популярними, наприклад, у Львівській області, є програми таких радіостанцій, як “Німецька хвиля”, “Радіо Варшави”, “Вільна Європа”, “Радіо Ватикан”, “Радіо Канада”. Присутність електронних ЗМІ іноземних держав (особливо російських) в інформаційному просторі України є досить високою. З одного боку, це сприяє диверсифікації джерел отримання інформації, розвитку конкурентного середовища на ринку ЗМІ, підвищенню якості телерадіопрограм, а з іншого – створює можливості для формування суспільної думки в Україні в інтересах зарубіжних держав.

Основні завдання забезпечення інформаційної безпеки визначаються пріоритетами національної безпеки, що відповідають інтересам суспільного розвитку. Такими завданнями є наступні:

- забезпечення інформаційного суверенітету України в умовах глобалізації інформаційних відносин і прагнення інших країн до інформаційного домінування;

- формування інформаційного середовища, орієнтованого на духовний та інтелектуальний розвиток особи і суспільства в цілому;

- підтримка необхідної достатності інформаційних ресурсів України, які забезпечують розвиток особистості та стійке функціонування суспільства і держави;

- забезпечення захисту інформації фізичних, юридичних осіб та держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, у тому числі боротьба з комп'ютерними злочинами;

– забезпечення законності і реалізація прав суб'єктів інформаційних відносин у галузі створення і використання національних інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та інформаційної інфраструктури [1].

Українсько-російський інформаційний простір не можна зводити лише до спільних каналів комунікації, оскільки він є насамперед своєрідною системою історично вироблених, а тому і формально, і змістовно близьких один одному культурних кодів.

Нині не тільки існує, а й стала добре помітною тенденція значних масивів інформації, які втягуються російською стороною у процес функціонування у рамках українсько-російського інформаційного простору. Причому подібна тенденція найбільшою мірою проявляється у самому факті практично повної відсутності спроб з боку російських авторитетних інституцій зробити виважений змістовний аналіз проявів і тенденцій, так само, як і дати належну оцінку їх негативним, відверто руйнівним наслідкам у процесі формування зовнішньополітичного курсу Росії стосовно історичних реалій [1].

До основних зовнішніх чинників ескалації загроз можна віднести наступні:

– діяльність іноземних розвідок та інших організацій, спрямована на отримання інформації з обмеженим доступом. За даними правоохоронних органів України, іноземні спецслужби щороку докладають чималих зусиль, щоб отримати в нашій державі доступ до таємної інформації. В Україні рівень захищеності інформаційних мереж є недостатнім, що створює передумови для витоку інформації з обмеженим доступом. Однак, за оцінками фахівців, все ще недостатньо захищена інформація з обмеженим доступом, що використовується органами державної влади, конфіденційна інформація громадян, а також інформація, що містить комерційну таємницю. Витік таємної, конфіденційної та іншої важливої інформації становить реальну загрозу інформаційній безпеці України. Її ескалація може призвести (і призводить) до значних втрат політичного, економічного, воєнного та іншого характеру для держави, завдання шкоди юридичним і фізичним особам України;

– міжнародна комп'ютерна злочинність (комп'ютерний тероризм). В Україні комп'ютерна злочинність ще не набула значних масштабів, але її прояви вже зафіксовані. Отже, міжнародна (і внутрішня) комп'ютерна злочинність становить реальну загрозу інформаційній безпеці України внаслідок слабкої захищеності інформації з обмеженим доступом та високого рівня залежності

комп'ютерних мереж від іноземних виробників програмного забезпечення;

– високий рівень присутності зарубіжних держав в інформаційному просторі України. На каналах українського телебачення (включаючи офіційні), в кіно- та відеопрокаті переважає зарубіжна продукція, перш за все виробництва США та Росії. Майже 13 % телеаудиторії України постійно переглядає програми ОРТ завдяки супутниковій трансляції, кабельним мережам, звичайному прийому в прикордонних областях. У результаті, російські ЗМІ здійснюють помітний вплив на формування громадської думки в Україні, про що свідчать дані про рівень довіри до них з боку українського населення. Високий рівень присутності зарубіжних ЗМІ в українському інформаційному просторі, за умови низької конкурентоспроможності вітчизняних мас-медіа, зумовлює можливість формування громадської думки в інтересах зарубіжних держав, а також здійснення інформаційних експансій проти України [5];

– спрямований інформаційний вплив на Україну та її суб'єктів з боку іноземних держав або конкуруючих компаній. Аналіз світового та вітчизняного досвіду інформаційної діяльності дозволяє дійти висновку про існування потенційної загрози проведення проти України підготовлених інформаційних операцій;

– високий рівень конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг та технологій. Враховуючи основні тенденції сучасного світового розвитку, можна стверджувати, що держави, які не мають відповідних передумов для інтеграції в світовий інформаційний простір, ризикують залишитися на узбіччі світової цивілізації. Така перспектива загрожує новим поділом країн світу за ознакою рівня розвитку інформаційної сфери [5].

Система поточного моніторингу інформаційного простору (СПМІП) України та Росії є складовою частиною системи забезпечення національної безпеки України згідно з Концепцією національної безпеки України (Схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР).

Метою створення системи поточного моніторингу інформаційного простору є організація оперативної роботи щодо виявлення, оцінки та прогнозування можливих загроз національній безпеці України у контексті українсько-російських відносин в інформаційній, політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній та інших сферах на підставі аналізу інформаційних потоків створюваних українськими та

російськими засобами масової інформації (ЗМІ).

Організаційною основою є Національний інститут українсько-російських відносин (НІУРВ). Правову основу функціонування СПМІП становлять Конституція України, Закон України “Про національну безпеку України”, Законодавство України про ЗМІ, інші закони і нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори та угоди.

Головним принципом функціонування СПМІП є відкритість щодо взаємодії з іншими державними структурами та органами з питань забезпечення національної безпеки України, а саме:

- гарантоване виявлення та розпізнання джерел загроз національній безпеці України на підставі аналізу головних сегментів інформаційного простору України та Росії;
- проведення своєчасного аналізу та прогнозування впливу виявлених загроз на національну безпеку держави;
- своєчасне доведення інформації широкому колу зацікавлених державних структур;
- проведення досліджень за спеціальним запитом;
- проведення поточного щодобового моніторингу інформаційного простору;
- відбір для аналізу якісної та актуальної інформації за всіма базами спостереження (напрямами відповідальності) [2].

Оскільки національний інформаційний простір – важлива ознака суверенної й незалежної держави, яка дбає про формування й розвиток його на всій території України на основі єдиних принципів і за загальними правилами з додержанням балансу інтересів особи, суспільства, держави, на рівні законодавчого акту його слід визначити як сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, які дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб’єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм.

Негативні тенденції розвитку інформаційного простору України, неефективність державної інформаційної політики, кризовий стан економіки країни, створюють передумови для ескалації загроз інформаційній безпеці України. За окремими ознаками рівень інформаційної безпеки в Україні наближається до критичної межі, за

якою – втрата демократичних принципів і засад діяльності держави, повернення до авторитаризму, ізоляція України на міжнародній арені.

Сьогодні саме чинники політичного характеру провокують ескалацію головних загроз інформаційній безпеці, ставлять під сумнів реалізацію прав українських громадян на свободу слова. Передусім це впровадження політичної цензури, тиск на ЗМІ, прояви політичного екстремізму стосовно журналістів, недостатня відкритість органів державної влади для громадського контролю, перетворення ЗМІ на засоби масової пропаганди.

Органи державної влади намагаються впровадити політичну цензуру в друкованих та електронних ЗМІ, мережі Інтернет, причому як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. В існуванні політичної цензури впевнена переважна більшість громадян України; проблема свободи слова в Україні отримала розголос у міжнародних організаціях. Впровадження політичної цензури суперечить демократичним перетворенням у суспільстві, обмежує права громадян на отримання та поширення інформації, формує в світі імідж України як недемократичної держави. З метою зміни політичного курсу ЗМІ на них здійснюється тиск шляхом економічних санкцій, вибіркової фінансової підтримки з боку держави, невиправдано високих сум відшкодування моральної шкоди, втручання посадових осіб у діяльність судової влади. Непоодинокими є прояви політичного екстремізму щодо ЗМІ, які набувають форм фізичної розправи з журналістами.

Функція інформування зводиться до мінімуму, перетворюється на пропагандистську. ЗМІ монопольно залежать від фінансових спонсорів і практично не залежать від потреб громадян – споживачів їх продукції. ЗМІ стають важливим елементом політичного капіталу, доводять “корисність” фінансово-політичних угруповань для влади. Це породжує поширення необ’єктивної інформації, само цензуру журналістів, зниження їх соціального статусу, особливо в регіонах, плінність кадрів у ЗМІ та інші негативні явища. Кращі вітчизняні фахівці залишають політичну журналістику, переходять до іншої, наприклад, розважальної сфери. Помітно зростає й кількість анонімних публікацій: користуючись псевдонімом, журналісти (а також пересічні громадяни, державні службовці) намагаються донести до громадськості інформацію з найгостріших питань і водночас уникнути можливих утисків [4].

Низький рівень життя громадян України обмежує їх доступ до інформації. Українські вчені не мають фінансових можливостей для доступу до Інтернет-ресурсів. Обмеження доступу широких верств

населення до інформації спричиняє “внутрішнє” звуження інформаційного простору України, стримує розвиток інтелектуального потенціалу суспільства. В інформаційному просторі України існують чинники негативного (іноді деструктивного) впливу на суспільну свідомість і психіку громадян, що уможливує маніпуляцію свідомістю людини і може мати негативні суспільні наслідки. Результатом дії цих чинників може стати руйнування моральних цінностей, духовного здоров'я людини та суспільства.

Органи державної влади залишаються недостатньо відкритими для громадського контролю, що порушує права громадян та юридичних осіб на отримання інформації, унеможливує створення зворотних зв'язків між владою та громадськістю, є свідченням неефективності державної інформаційної політики.

Недосконалою є правова база, що регламентує використання новітніх інформаційних технологій та визначає нові види злочинів, вчинених з їх використанням. Численні факти порушень чинного законодавства свідчать про його неефективність. Неузгодженими є принципи національного законодавства в інформаційній сфері з нормами міжнародного права.

Витік таємної, конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом становить реальну загрозу інформаційній безпеці і Україні. Її ескалація може призвести (і призводить) до значних втрат політичного, економічного, воєнного та іншого характеру для держави, завдання шкоди юридичним особам і громадянам України.

Реальну загрозу інформаційній безпеці України становить комп'ютерна злочинність внаслідок слабкої захищеності інформації з обмеженим доступом та високого рівня залежності комп'ютерних мереж від іноземних виробників програмного забезпечення.

Високим є рівень присутності зарубіжних ЗМІ в інформаційному просторі України, що за умови низької конкурентоспроможності вітчизняних мас-медіа зумовлює можливість формування громадської думки в інтересах зарубіжних держав, а також здійснення інформаційних експансій проти України. Україна та її суб'єкти зазнають спрямованих негативних інформаційних впливів, що може призвести до втрат політичного, економічного, воєнного та іншого характеру.

Потужна конкуренція на світовому ринку інформаційних послуг та технологій у поєднанні з низькою конкурентоспроможністю української інформаційної продукції та послуг за умови збереження нинішньої ситуації становлять під сумнів перспективи інтеграції України в світове інформаційне співтовариство в найближчому

майбутньому. Враховуючи провідні тенденції сучасного світового розвитку, можна стверджувати, що держави, які не мають відповідних передумов для інтеграції в світовий інформаційний простір, ризикують залишитися на узбіччі світової цивілізації. Така перспектива загрожує новим поділом кран світу за ознакою рівня розвитку інформаційної сфери.

Аналіз показує, що в процесі формування й розвитку інформаційного простору України на противагу Росії, мають бути досягненні такі цілі: забезпечення конституційних прав громадян на інформацію; створення й підтримка інформаційного потенціалу, достатнього для стійкого й безпечного розвитку українського суспільства; забезпечення оперативного доступу до наявних інформаційних ресурсів та їхнє включення в інформаційний простір України за умов доступності до них на законній підставі органів державної влади, господарюючих суб'єктів і громадян; подолання інформаційного монополізму управлінських і комерційних структур на відкриті інформаційні ресурси – перехід від презумпції закритості інформації до презумпції відкритості інформації; підвищення рівня узгодженості рішень, що приймаються органами державної влади, регіональними (обласними) органами влади й органами місцевого самоврядування; надання можливості громадянам і громадським організаціям на законних підставах здійснювати контроль за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування; підвищення рівня правосвідомості, ділової й суспільної активності громадян шляхом надання їм вільного доступу до правових і нормативних документів, які визначають їхні права й обов'язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Hayes P., Huntley W., Savage T., Wong G.* The Impact of the Northeast Asian Peace and Security Network in US-DPRK Conflict Resolution. [Електронний ресурс] // The Internet and International Systems. – Режим доступу : http://www.nautilus.org/info-policy/workshop/papers/Napsnet_Cases.htm.
2. Information Age Diplomacy Symposium. [Електронний ресурс] // National War College Northwestern University. – 2001. – April 5-6. – Режим доступу : http://www.ndu.edu/nwc/activities/public/symposium_main.html.
3. *Jacques I.* The Role of Diplomats in the Modern World. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php>.
4. *Judge A.* Coherent Policy-making Beyond the Information Barrier. Circumventing dependence on access, classification, penetration, dissemination, property, surveillance, interpretation, disinformation, and

credibility. [Електронний ресурс] // The Internet and International Systems. – Режим доступу : <http://www.nautilus.org/info-policy/workshop/papers/judge.html>.

5. *Kurbalija J.* Knowledge Management and Diplomacy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diplo.diplomacy.edu/Knowledge/Management/management.htm>.

Гаврилюк Е. Н. Информационные факторы асимметричности отношений “Россия – Украина”.

Информационная безопасность является национальным информационным ресурсом для защиты жизненно важных интересов личности, общества и государства. Информационная безопасность исключает причинение вреда в связи с неполной, несвоевременной и неточной информацией, а также негативным воздействием информации, распространением информации запрещенной или ограниченной для распространения законами страны.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационный аспект, информационный суверенитет, информационное пространство, информационные ресурсы.

Gavriluk E. Asymmetric information factors relations Russia – Ukraine.

Information security is a national information resource as protection of vital interests of the individual, society and the state, which excludes the infliction of harm due to incomplete, untimely and inaccurate information, the negative effects of information or dissemination prohibited or restricted for distribution applicable laws of the country.

Keywords: information security, informational aspect, informational sovereignty, information space, information resources.

Перглер Т. І.

ПОНЯТТЯ І ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

У статті політична нація розглянута як важливий елемент державотворення в період утвердження незалежності в Україні.

Ключові слова: людина, нація, політична нація, культура, виховання, держава.

Актуальними питаннями українського державотворення є процеси становлення політичної нації та громадянського суспільства. Вони пов'язані між собою і одночасно мають певні особливості. Зупинимось на їх аналізі більш детально. Незважаючи на те, що